

ZAPROSZENIE ŚW. AUGUSTYNA NA SOBÓR EFESKI*

Bibliografia rejestrująca publikacje augustyńskie od 1950 roku, zebrana przez O. T. Van Bavela¹ i C. Andresena², jak również bieżąca, ogłaszana w "Revue des Études Augustiniennes", nie odnotowuje nowszej pozycji³ dotyczącej wymienionego w tytule tematu, niż opublikowany w 1952 r.⁴ i powtórzony w 1967 r.⁵ zajmujący się również tym zagadnieniem artykuł B. Altanera pt. "Augustinus in der griechischen Kirche bis auf Photius". Z powodu braku źródeł również i dzisiaj niewiele można dorzucić do wywodów Altanera. Warto jednak zwrócić uwagę na kontakty Biskupa Hippony z Janem Jerozolimskim, Cyrylem - najprawdopodobniej biskupem aleksandryjskim, i z Attykiem - biskupem konstantynopolitańskim na podstawie odkrytych w 1975 r. i opublikowanych w 1981 r. nieznanych dotąd jego listów do wymienionych adresatów. Przy rozwiązywaniu postawionego zagadnienia przedstawimy najpierw materiał źródłowy dotyczący pośmiertnego wyróżnienia św. Augustyna.

Zaraz na wstępie trzeba przypomnieć, że nie zachował się nam sam tekst pisma cesarskiego zapraszającego biskupa Hippony na Sobór

-----
* Artykuł jest poprawioną wersją odczytu wygłoszonego 14 września 1981 r. podczas sympozjum patrystyczno dogmatycznego w Niepokalanowie.

- 1 Répertoire bibliographique de St. Augustin 1950-1960, Steenbrugis 1963.
- 2 Bibliographia Augustiniana, Darmstadt 1973.
- 3 W dawniejszej literaturze naukowej napotykałyśmy interesująco ujętą wzmiankę o zaproszeniu św. Augustyna na Sobór w Efezie w: C. J. Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, II 1, Paris 1908, 289. Ujęcie to warto porównać z nowszymi wzmiankami na ten temat: P. Th. Camelot, Ephèse et Chalcédoine, Paris 1962, 46; A. Crabbe, The Invitation List to the Council of Ephesus and Metropolitan Hierarchy in the Fifth Century, JTS 32/1981/ 369-400.
- 4 "Historisches Jahrbuch" 71/1952/ 37-76.
- 5 B. Altaner, Kleine patristische Schriften, hrsg. G. Glockmann, Berlin 1967, 57-98, o zaproszeniu św. Augustyna, 67-71.

Efeski. Zdani jesteśmy tylko na relacje będące echem listu Teodozjusza II. Najważniejsza jest tu wzmianka następcy Aureliusza, biskupa Kartaginy Kapreolusa, zawarta w jego liście do uczestników Soboru Efeskiego. Kapreolus napisał ów list po Wielkanocy, która w 431 r. przypadła na dzień 19 kwietnia⁶. W piśmie tym Kapreolus donosi: "Dotarł do naszych rąk list Pana i Syna naszego pobożnego cesarza Teodozjusza". Zawierał on "szczególne żądanie, by śp. brat i współbiskup nasz Augustyn był obecny na Soborze. List ten nie mógł go [Augustyna] zastać już żywym /.../ Był on, jak się zdaje, skierowany do wyżej wymienionego Augustyna"⁷. Z cytowanego wyjątku listu Kapreolusa do Ojców Soboru Efeskiego dowiadujemy się więc, że Augustyn otrzymał cesarskie wezwanie, by wziąć w nim udział.

6 Por. Epistola ad Concilium Ephesinum I 1, PL 53, 845; Mansi IV 1207; ACO I 2, s.64: "Imperiales in diebus Paschae ad nos venerunt litteras", przekład grecki: ACO I 1, 2, s.53; na marginesie E. Schwartz podał datę "d. 19 m. Apr. a. 431". Według rękopisu J. Sirmonda /PL 53, 845/ tekst ten brzmi następująco: "Litteras imperatoris in diebus paschae ad nos perlatas esse". List do synodu został, naszym zdaniem, wysłany przez Kapreolusa po świętach wielkanocnych, jak to czytamy w dalszym ciągu tego listu: "Quando vix ad venerabilem totam synodum duorum mensium spatium restabat /.../ licet legatos nullo modo destinare potuimus propter reverentiam tamen debitam ecclesiasticae disciplinae filium meum Besulam diaconum destinavimus" /ACO I 2, s. 64/. Końcówka i rozdz. listu Kapreolusa w tekście J. Sirmonda brzmi: "Una cum his excusationis litteris ad vos, venerabiles fratres, destinaverimus" /PL 53, 845/.

7 Epistola ad Concilium Ephesinum

ACO I 2, s. 64:

"Primum etenim domini et filii nostri religiosissimi imperatoris Theodosii tales litterae ad manus nostras venerunt, quae beatae memoriae fratris et coepiscopi Augustini praesentiam specialiter exigebant, quae praedictae litterae in hac vita invenire eum nullatenus potuerunt. Unde ego qui ipsam imperialem notitiam, licet praedicto destinata videretur, accepi missam, et in omnibus provinciis Africae competentibus litteris et solitis colloquiis synodum

PL 53, 845:

Primum enim domini et filii nostri religiosissimi Theodosii imperatoris litterae ad manus nostras perlatas, eiusmodi erant, quae beatae memoriae fratris et coepiscopi nostri Augustini praesentiam peculiari ratione efflagitabant. Verum cum eae litterae illum iam tum e vivis excessisse comperissent, ego regiam illam significationem, licet ad praedictum Augustinum praecipue destinata videretur, excipiens, missis ad universas Africae provincias congruis litteris consuestisque sermonibus, synodum cogere volui convenientem.

Drugim chronologicznie źródłem wiadomości o zaproszeniu Augustyna przez Teodozjusza II na Sobór Efeski jest, pochodzące z lat 560/566, cenne "Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum" Liberatusa, archidiacona VI dzielnicy Kartaginy. Autor ten wzbogacił nasze wiadomości o interesującej sprawie informacją, że Teodozjusz wysłał specjalnie wyższego urzędnika /magisterianus/ imieniem Ewagniusz z osobistym zaproszeniem Augustyna na Sobór⁸.

Na tym kończą się posiadane teksty źródłowe odnoszące się do samego urzędowego zaproszenia Augustyna przez Teodozjusza II na Sobór w Efezie. Ich znaczenie zrozumiemy jednak lepiej, jeżeli weźmiemy do ręki list Teodozjusza II z 19 listopada 430 r. do Cyryla, biskupa Aleksandrii⁹. W piśmie tym cesarz wzywa pod groźbą niełaski Bożej i cesarskiej Cyryla, aby się udał do Efezu na dzień Pięćdziesiątnicy, zabierając ze sobą "niektórych pobożnych biskupów ze swej prowincji, których uzna za wybitniejszych. Podobnie piszemy do wszystkich metropolitów"¹⁰. Wynika z tego, że cesarz jedynie dla Augustyna zrobił wyjątek, jeżeli chodzi o przedstawicieli Kościoła zachodniego, i to ze względu na jego znakomitość teologiczną, a nie z powodu stanowiska hierarchicznego¹¹.

-----
volui congregare"

Tekst grecki znajduje się w ACO I 1, 2, s. 52, lub PL 53, 846.

- 8 Breviarium causae Nestorianorum et Eutychianorum 5, PL 68, 977, ACO I 2, 5, s.103: "Scripsit imperator sacram et beato Augustino Hipponiregensi episcopo per Evagnium magistrianum, ut ipse concilio praestaret sui praesentiam; qui Evagnius veniens Carthagine magnam, audivit a Capreolo, ipsius urbis antistite beatum Augustinum ex hoc mundo migrasse ad Dominum, acceptisque ab eo ad imperatorem litteris loquentibus de obitu beati Augustini, Constantinopolim, unde venerat, rediit".
- 9 ACO I 1, 1, s.116: "Ἐγγραπταί /...../ τοῖς θεοφύλαξι ἐπισκόποις τοῦ πανταχοῦ μετροπόλεων".
- 10 Poza metropolitami cesarz zaprosił jeszcze z Kościoła Wschodniego Szymona Słupnika. Por. ACO I 1, 1, s.112, w.22.
- 11 Por. B. Altaner, Augustinus in der griechischen Kirche, art.cyt., 68. Jeszcze w lipcu 431 r. /według HefeLe-Clercq, Histoire des Conciles, dz. cyt., II 1, s.347/ lub w sierpniu 431 r. /wg A. Crabbe'a por. rec. L. Brixa, "Revue des Etudes Augustiniennes" 28/1982/ 368/edykt cesarza Teodozjusza II deponujący Cyryla z Aleksandrii, Memnona i Nestoriusza został przesłany także do Augustyna, który od 11 miesięcy lub od roku już nie żył. HefeLe-Clercq tłumacząc tę przesyłkę pomyłką kancelarii cesarskiej /zob. wyżej/. A. Crabbe wyjaśnia ją raczej powtórzeniem listy zaproszonych biskupów z 19 listopada 430 r. przez kancelarię

Nie możemy jednak przemilczeć faktu, że Teodozjusz II o wiele później wystosował list do Augustyna niż pismo do Cyryla Aleksandryjskiego i innych metropolitów, które nosi datę, jak wspominaliśmy, 19 XI 430 roku. Można tu podzielać ubolewanie Altanera, że nie wiemy, z czyjej inicjatywy Teodozjusz II zaprosił Augustyna na Sobór¹². Hefele i Leclercq oraz Altaner piszą, że stało się to ze względu na jego wielką sławę teologiczną¹³. Chodzi jednak o to, kto przypomniał cesarzowi, czy zwrócił jego uwagę na rozgłos, jakim cieszył się biskup Hippony? Altaner z drugiej strony podkreśla, że nie oznacza to bynajmniej jakiejś większej znajomości dzieł św. Augustyna na Wschodzie, bo greccy teologowie nie znali w większości języka łacińskiego¹⁴. Mimo to przypomina, że Augustyn właśnie podczas sporu z pelagianami zwracał się dwukrotnie na Wschód do Jana, biskupa Jerozolimy¹⁵, którego w zaginionym liście prosił o nadesłanie mu akt odbytego 20 grudnia 415 r. synodu w Diospolis, zwołanego w sprawie skargi złożonej na Pelagiusza¹⁶. Jan Jerozolimski, jak to wynika ze 179 listu Augustyna¹⁷, nie odpowiedział, co się niewątpliwie wiąże z jego dość życzliwym stosunkiem do Pelagiusza, a co znów z kolei znalazło swój wyraz na Konferencji Jerozolimskiej w 415 roku¹⁸. Na następne usilne prośby Augustyna, o których jest mowa we wspomnianym liście z 416 r., Jan przysłał

-----
cesarską, niż ułożeniem nowej listy biskupów obecnych na Soborze, bo wywołałaby ona spory co do pierwszeństwa.

- 12 Augustinus in der griechischen Kirche, art. cyt., 68.
- 13 Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, dz. cyt., II 1, s. 289: "à cause de sa grande célébrité".
- 14 Augustinus in der griechischen Kirche, art. cyt., 69.
- 15 Tamże, 70.
- 16 Epistola 179, 7 /Ad coepiscopum Joannem/, CSEL 44, 695: "Peto etiam nobis transmittere, quibus /Pelagius/ perhibetur esse purgatus, ecclesiastica gesta digneris".
- 17 Tamże, 1, CSEL 44, 691: "Quod tuae sanctitatis scripta non merui".
- 18 Tamże; "Pelagium vero fratrem nostrum, filium tuum, quem audio quod multum diligis"; por. G. de Plinval, Pelage, ses écrits, sa vie et sa réforme, Lausanne 1943, 277-278.

Augustynowi ów upragniony grecki protokół z obrad synodu, w odpowiedzi na co, biskup Hippony przekazał mu traktat Pelagiusza "De natura" oraz swoją na niego odpowiedź "De natura et gratia"¹⁹. I na tym urwały się kontakty między Augustynem i Janem. Mamy tu w każdym razie dowód nawiązania łączności ze Wschodem w dziedzinie rozstrzygnięć synodalnych i dyskusji teologicznych.

Altaner wymienia również Cyryla z Aleksandrii, do którego pisał Augustyn. Zagadnienie to jednak jest dość skomplikowane, gdyż list ów zaginął, a ponadto wiadomość o nim jest pośrednia, i wreszcie, co najważniejsze, przekaz o liście nie wymienia wprost Cyryla jako adresata. Dowiadujemy się o nim tylko od Juliana z Eklanu, który go wspomina w swej książce "Ad Florum" przekazanej nam fragmentarycznie przez św. Augustyna w traktacie "Opus imperfectum contra Julianum". Interesujący nas fragment brzmi następująco: "De quo o p e r e Hieronymi tu Augustine in illa epistola, quam Alexandriam destinasti, ita gloriaris, ut dicas Pelagium, Scripturarum ab eo oppressum molibus, arbitrium liberum vindicare non posse"²⁰. Wielu uczonych od starego Tillemonta poprzez Bardyego do Altanera²¹ włącznie uważa, że list skierowany do Kościoła w Aleksandrii miał za adresata Cyryla będącego wówczas biskupem w tym mieście. Pogląd ten - zdaje się mieć ostatnio poparcie w świeżo dokonanym przez J. Divjaka odkryciu 29 listów Augustyna /z wyjątkiem 11, który jest listem Konsencjusza do Augustyna i 27, będącym listem Hieronima do Aureliusza/²². Otóż list 4 spośród nich kieruje Augustyn w 417 r. do pewnego Cyryla biskupa²³, którym według

---

19 Tamże, 5, CSEL 44, 694: "Quid /Pelagius/ in libro suo scripserit, ignoratis. Propter hoc ipsum librum misi et meum, quo ei respondi".

20 Opus imperfectum contra Julianum IV 88, PL 45, 1389.

21 L. de Tillemont, Memoires pour servir l'histoire ecclésiastique, XIII, Paris 1710, 759; G. Bardy, S. Augustin l'homme et l'oeuvre, Paris 1940, 273; B. Altaner, Augustinus in der griechischen Kirche, art. cyt., 70.

22 CSEL 88, 51 i 130; por. G. Madec, Du nouveau dans la correspondance augustiniennne, "Revue des Études Augustiniennes" 27/1981/ 56-66.

23 J. Divjak, Introductio, CSEL 88, LV; G. Madec, Du nouveau dans la correspondance augustiniennne, art. cyt., 59, uściśla tę datę: "au plus tôt".

Divjaka ma być biskup Aleksandrii. W piśmie tym Augustyn przypomina, że Cyryl przesłał mu akta synodu w Diospolis oraz informuje, że napisał "De gestis Pelagii" /416 r./²⁴. Traktat ten jest najprawdopodobniej rówieśnikiem cytowanego wyżej 179 listu Augustyna i wspomnianego drugiego listu do Jana Jerolimskiego, co stanowi pewnego rodzaju trudność przy upatrywaniu w Cyrylu Aleksandryjskim adresata świeżo odkrytego listu. Augustyn prosił ponadto nie tylko Jana o akta synodu, ale jak to wynika z "De gestis Pelagii" otrzymał je i skądinąd. Można na to odpowiedzieć, że Augustyn, któremu bardzo zależało na posiadaniu tych akt, mógł starać się o nie i u Jana, i u Cyryla. Później jednak nie podtrzymywał kontaktu z Cyrylem prawdopodobnie dlatego, że biskup aleksandryjski po potępieniu pelagianizmu przez Inocentego I w 417 r. nie wyłączył pelagian ze społeczności Kościoła²⁵. Mimo tego pelagianizm nie uchodził uwadze hierarchów Kościoła wschodniego, jak o tym świadczy wy-pędzenie ok. 416 r. przez patriarchę konstantynopolitańskiego Attyka /406-425/ Celestiusza z Konstantynopola²⁶. I znowu odnaleziony niedawno przez Divjaka list Augustyna do tegoż Attyka /list 6/ informuje nas o pewnych kontaktach Augustyna ze Wschodem. Z listu tego bowiem dowiadujemy się, że Augustyn oczekiwał jakichś wiadomości od Attyka, ale ten ich mu nie udzielił, bo na Wschodzie krążyły już pogłoski o śmierci biskupa Hippony. Co więcej, Augustyn w tym liście rozprawia o małżeństwie i o pożądlivosti w nim istniejącej, różniąc się jednak od pozamałżeńskich pożądlivosti zmysłowych /n. 5/. Sam zaś list kończy słowami: "Wybacz mi uciążliwość, jaką sprawił

-
- 24 Epistola 4, 2, CSEL 88, 26: "Recolit quantum arbitror sinceritas tua misisse te nobis gesta ecclesiastica habita in provincia Palestina, ubi Pelagius putatus catholicus absolutus est /.../ quibus gestis quantum diligenter potui consideratis atque perpetispectis librum de his ad venerabilem fratrem et consacerdotem nostrum Aurelium ecclesiae Carthaginensis episcopum scripsi".
  - 25 Epistola Eusebii ad Cyrillum, CSEL 35, 114: "Quomodo nunc, cum beatae memoriae Innocentius haeresim Pelagianam Caelestianamque cum suis capitibus condemnaverit, cunctis eos abicientibus Orientalibus Alexandrina sola ecclesia in communionem recepit".
  - 26 Marius Mercator, Commonitorium super nomine Caelestii, ACO I 5, 1, s. 66: "Post aliquantos annos sub sanctae memoriae Attico episcopo urbem Constantinopolitanam petiit, ubi in similibus detectus, magno studio sancti illius viri ex praedicta alma urbe detrusus est, litteris super eius nomine et in Asiam et Thessalonicam et Carthaginem ad episcopos missis, quarum exem-

Twoim świętym myślom mój rozwlekły list. Napisałem go nie po to, by cię jeszcze więcej pouczyć, lecz, aby wobec ciebie odeprzeć oszczerstwa pelagian". Ważna jest data napisania tego listu, co do której niestety, nie możemy dać pewnej odpowiedzi. Czas jego napisania waha się bowiem według niesprecyzowanej²⁷ chronologii Divjaka między latami 416/417 a 419 /ze względu na list Hieronima, który dostarczono Augustynowi, według Al. Goldbachera właśnie w 419 roku/²⁸. Divjak ponadto wskazuje na równoległe teksty występujące w znanym już na Wschodzie traktacie "De nuptiis et concupiscentia" napisanym w latach 419-420/21²⁹. Czasokres więc napisania listu Augustyna do Attyka wydłuża się na lata 416-421.

Mamy jeszcze inne dowody, że dzieło Augustyna "De nuptiis et concupiscentia" znane było na Wschodzie, a czerpiemy je od wrogów biskupa Hippony: od Juliana z Eklanu i od Florusa. I tak Julian z Eklanu poświadcza istnienie II księgi "De nuptiis et concupiscentia", w Konstantynopolu w 421 r., kiedy to schroniwszy się w Cylicji u Teodora z Mopsuestii³⁰ otrzymał ją tam właśnie od swego przyjaciela Florusa II. Ten zachęcał Juliana, by odpowiedział na replikę Augustyna³¹. Julian, jak zwykle, wyraża się nieścisłe i obelżywie

-----
plaria habentes proferre sumus parati".

27 G. Madec, Du nouveau dans la correspondance augustinienne, art. cyt., 60.

28 Por. Index III de epistularum S. Augustini ordine atque temporibus, CSEL 58, 52.

29 Por. Bleuzen de Veer, Bibliographia Augustiniana, XXIII, 25.

30 Marius Mercator, Commonitorium adversum haeresim Pelagii 15, ACO I 5, 1, s. 23: "Iulianum ex episcopo oppidi Eclanensis, haeticum Pelagianum seu Caelestianum, hunc secutum esse Theodorum, ad quem peragratis terris et exarato mari atque Oriente lustrato cum sociis et partibus, sane syntaleporis suis magni nism tamquam ad Christianorum dogmatum praedicatum magistrum tetendit, ut de haeresi Pelagiana seu Caelestiana, quam defendendam et sequendam suscepit, ab ipso confirmaretur atque inde velut instructor octo contra fidem catholicam potius quam contra sanctae memoriae Augustinum volumina illa, ut putat, prudentissima conderet"; por. A. Bruckner, Julian von Eclanum, sein Leben und seine Lehre, Leipzig 1897, 46-48.

31 Opus imperfectum contra Julianum I 7, PL 45, 1153: "Id impendio poposcisti, immo indixisti /Flore/ auctoritate patria, ut libro tractatoris Poeni, quem ad Valerium comitem vernula peccatorum eius Alypius nuper detulit, obviarem".

o traktacie Augustyna, nazywając go "Manichei epistula inventa est"³². Bardziej jednak znaczące są poprzedzające słowa Juliana: "Apud Constantinopolim /Manichaei epistola inventa est atque/ ad has directa partes"³³. Z powyższego wynika, że stosunkowo wcześniej po napisaniu, jak na ówczesne warunki komunikacyjne, znalazł się w Konstantynopolu traktat biskupa Hippony "De nuptiis et concupiscentia". Mimo więc trudności językowych i braku łączności między Augustynem a Ojcami wschodnimi, co najmniej - jak widać - jedno antypelagiańskie dzieło Augustyna znane było w Konstantynopolu. Było ono oczywiście znane przede wszystkim w środowisku łacińskim, można jednak przypuszczać, że pośrednio jego treść zakomunikował Augustyn biskupowi Konstantynopola Attykowi. Jeżeli chodzi o łacinników, to z pewnością Julian, a być może i inni, dzielił się wiadomościami o przedmiocie swej polemiki z Augustynem. Tego rodzaju zaś, aczkolwiek dość skąpe i ograniczone wiadomości mogły wystarczyć, aby już nie wrogii, ale jakiś życzliwy informator zachęcił co najmniej doradców cesarza, by się zainteresował biskupem dalekiej Hippony i zaprosił go do wzięcia udziału w Soborze Efe skim. Potępienie zaś pelagianizmu na tym Soborze³⁴ sprawiło, że cały Kościół odrzucił zdecydowanie te błędy, co w sumie stanowiło pośmiertne, ostateczne zwycięstwo Doktora Łaski.

Ks. Wacław Eborowicz - Pelplin

INVITATION DE ST AUGUSTIN AU CONCILE D'ÉPHESE
/Résumé/

En présentant les détails nouveaux, l'auteur tient à compléter l'article de B. Altaner sur l'invitation de St Augustin au Concile d'Éphèse par l'empereur Théodose II.

-----
32 Tamże, III 166, PL 45, 1316.

33 Tamże.

34 Gesta Ephesena. Synodi epistula generalis 5, ACO I 1, 3, s.28:

"Εἰ δὲ τινὲς ἀποστατήσαιεν τῶν κληρικῶν καὶ τολμήσαιεν /.../
ἢ τὰ Κελεστίου φρονῆσαι, καὶ τούτους εἶναι καθηρημένους ὑπὸ
τῆς ἀγάλας συνόδου δεδικαιῶται".